

Τα λεφτά είναι πολλά:

επεισόδια από την ανάπτυξη του εγκληματικού κεφαλαίου στην Ελλάδα

Σύμφωνα με στοιχεία που έχουν δημοσιευθεί από διάφορους διεθνείς οργανισμούς, τα τελευταία χρόνια ο ετήσιος τζίρος του οργανωμένου εγκλήματος σε παγκόσμιο επίπεδο κυμαίνεται (ανάλογα με την πηγή) από 900 δις έως 3 τρις δολάρια ή αλλιώς καταλαμβάνει ένα ποσοστό μεταξύ του 2 με 5% του παγκόσμιου ΑΕΠ. Τα νούμερα αυτά είναι βέβαια προσεγγίσεις, στο βαθμό που το παράνομο κεφάλαιο δεν κόβει αποδείξεις, αλλά μας δίνουν μία εικόνα για το μέγεθος του πλούτου που καρπώνεται η παράνομη συσσώρευση ετησίως. Χωρίς αμφιβολία, πρόκειται για μια «βαριά βιομηχανία» που συναγωνίζεται παραδοσιακές καπιταλιστικές βιομηχανίες, αν αναλογιστούμε ότι η αυτοκινητοβιομηχανία έχει ένα τζίρο περίπου 2 τρις δολαρίων ετησίως.

Το εύρος των δραστηριοτήτων του παράνομου κεφαλαίου είναι μεγάλο. Εκτείνεται σε «δραστηριότητες» όπως το εμπόριο ναρκωτικών και όπλων, το λαθρεμπόριο κάθε είδους, με έμφαση στα καύσιμα και στα προϊόντα καπνού, το εμπόριο γυναικών και την (καταναγκαστική) πορνεία, την διακίνηση ανθρώπων, το εμπόριο οργάνων (ως το hi-tech εμπόριο ωαρίων), τον στοίχηματισμό και τον τζόγο, την «προστασία», την τοκογλυφία, τις ληστείες και τις κάθε είδους «απάτες». Η «καθωσπρέπεια» αφήγηση κοινότητα επαναλαμβάνει μία υποτιθέμενη αντίθεση μεταξύ του «οργανωμένου εγκλήματος» και του κράτους, το οποίο υποτίθεται προσπαθεί –ανώφελα– να το πατάξει. Τίποτα από όλα αυτά βέβαια δεν έχουν σχέση με την πραγματικότητα. Και αυτό γιατί δεν έχει υπάρξει ποτέ καμία οργανωμένη εγκληματική δραστηριότητα, η οποία σε τελική ανάλυση να δρα ανεξέλεγκτα, να δρα έξω από τα καπιταλιστικά κράτη και το οικονομικό σύστημα. Πέρα από τις τοπικές ή περιφερειακές ιδιαιτερότητες, τους κώδικες, τις νόρμες και τα μεγέθη που μπορεί να εμφανίζονται, τα καπιταλιστικά κράτη και οι μηχανισμοί τους ελέγχουν, ρυθμίζουν και οργανώνουν τις ροές του παράνομου κεφαλαίου, συναρθρώνοντάς τες με το πλέγμα συμφερόντων, τις κοινωνικές σχέσεις ακόμη και την εργασία που απαιτείται για την λειτουργία του. Το «οργανωμένο έγκλημα» ενσωματώθηκε μέσα στις δομές του κράτους ως μία ιδιαίτερη και «σκοτεινή» απόληξή του, στο βαθμό που το κράτος είναι πάντα ο μεγάλος Λεβιάθαν: εκφράζει και διαφυλάσσει τους νόμους, καθορίζει τι είναι νόμιμο και τι παράνομο και επιβάλλει τους αντίστοιχους διαχωρισμούς με την αστυνομία, τις μυστικές υπηρεσίες ή ακόμη και τον στρατό του. Το «οργανωμένο έγκλημα» εντάχθηκε μέσα στο τραπεζικό σύστημα με σχετική ευκολία, μιας και η ρευστότητα, τα μετρητά (κανείς δεν αγοράζει drugs με επιταγή), είναι κάτι που ανέκαθεν αγαλλίαζε τα πιστωτικά ιδρύματα. Μέσα σε αυτές τις ανομολόγητες και έξω από την δημόσια σφαίρα διαδικασίες, οι μαφίες, τα κράτη και οι τράπεζες βρήκαν τα κοινά τους συμφέροντα: υλικά, πολιτικά, κοινωνικά. Έφτιαξαν τους δεσμούς τους και τις συμμαχίες τους, τους μύθους και τις πραγματικότητές τους.

Είμαστε σίγουροι ότι μια ιστορία του οργανωμένου εγκλήματος στην Ελλάδα θα είχε να δώσει μία ενδιαφέρουσα πτυχή της εξέλιξης των ταξικών και κοινωνικών ανταγωνισμών στο ελληνικό κράτος. Σε ό,τι μας αφορά όμως, προς το παρόν σημασία έχουν οι εξελίξεις από τις αρχές της δεκαετίας του '90 και μετά. Γιατί είναι εκείνα τα χρόνια που ένας νέος κύκλος συσσώρευσης του παράνομου κεφαλαίου ξεκίνησε δυναμικά στα Βαλκάνια, ο οποίος κύκλος είχε άμεση επίδραση στα τεκταινόμενα στον ελλαδικό χώρο. Μιλάμε, άλλωστε, για την εποχή της διάλυσης του ανατολικού μπλοκ και την κληρονομιά που άφησε πίσω της αυτή η κατάρρευση: από την Βουλγαρία και την Αλβανία μέχρι την Ρωσία και την Γεωργία. Στις διαλυμένες και υποτιμημένες κοινωνίες που προέκυψαν, συγκροτήθηκαν κάποιες από τις πιο δυναμικές σύγχρονες εγκληματικές οργανώσεις. Εκμεταλλευόμενοι το κενό εξουσίας που δημιουργήθηκε με το πέρασμα σε έναν καπιταλισμό δυτικού τύπου, πρώην πράκτορες των μυστικών υπηρεσιών, μπάτσοι και οι μαφιόζοι που ήδη υπήρχαν στις πρώην ανατολικές χώρες και επιδίδονταν στο λαθρεμπόριο των απαγορευμένων «δυτικών» προϊόντων (αναβολικών ή και όπλων), συγκρότησαν το νέο μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης για μία ευρεία ζώνη της ανατολικής Ευρώπης και των Βαλκανίων. Στην Ρωσία λεηλατήθηκαν τα άφθονα μέσα παραγωγής και τα ορυκτά κοιτάσματα από τους γνωστούς «ολιγάρχες», στην Βουλγαρία οι πρώην παλαιστές έγιναν συνώνυμο του πετυχημένου επιχειρηματία, στην Σερβία και το Μαυροβούνιο το λαθρεμπόριο τσιγάρων, όπλων και ναρκωτικών χρηματοδοτούσε τα όνειρα των φασιστών για μία μεγάλη Σερβία. Στην πραγματικότητα, σε αρκετά από τα κράτη του ανατολικού μπλοκ η μαφία έφτασε να έχει πολύ μεγάλη επιρροή στα πολιτικά πράγματα, ενώ σε μερικές περιπτώσεις ουσιαστικά το κράτος κυβερνιόταν από την μαφία.¹ Παντού η υποτίμηση της εργασίας και της ζωής εκατομμυρίων βαλκανίων και ανατολικοευρωπαίων ήταν η πρώτη ύλη των νέων καπιταλιστικών σχέσεων.

Η διακίνηση γυναικών από τις πρώην «σοσιαλιστικές» χώρες με σκοπό την καταναγκαστική πορνεία, το εμπόριο ναρκωτικών και όπλων, το λαθρεμπόριο τσιγάρων και πετρελαίου, η διακίνηση μεταναστών και η κατανομή τους στα σύγχρονα κάτεργα της παρανομοποιημένης εργασίας ήταν κάποιες από τις πιο προσοδοφόρες δουλειές των νέων μαφιών που με τον καιρό άρχισαν να αποκτούν «διεθνείς σχέσεις». Μπροσ σε αυτό το νέο ελντοράντο κανένα αφεντικό δεν θα μπορούσε να παριστάνει το ανήξερο. Και τα ντόπια αφεντικά ή για την ακρίβεια ένας εσμός ντόπιων μαφιόζων, αδίστακτων μικροαφεντικών, λιγούρηδων κρατικών αξιωματούχων, γραβατωμένων τραπεζιτών, μπάτσων, αθλητικών «παραγόντων», έπρεψαν να αφουγκραστούν τις αιματοβαμμένες «ευκαιρίες» της εποχής. Τα διεθνή δίκτυα των αρχιμαφιόζων είχαν ήδη αρχίσει να συντονίζονται:

Η ελληνική πρωτεύουσα στις αρχές της δεκαετίας του '90 έβριθε από γεωργιανούς, ούγγρους, αλ-

βανούς, ρώσους ... και πολλούς άλλους. Όλοι ήταν ματωμένοι, όλοι έλκονταν από τους διεφθαρμένους κρατικούς λειτουργούς και πολλοί επικαλούνταν μία ελληνική καταγωγή και με αυτό τον τρόπο αποκτούσαν αυτόματα ένα διαβατήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.²

Ένα δυναμικό μοντέλο καπιταλιστικής ανάπτυξης στην Ελλάδα φτιαχνόταν σε διάφορα πολυτελή διαμερίσματα και κυριλέ στέκια των νοτίων προαστίων, όπου γίνονταν τα διάφορα νηλ του παράνομου κεφαλαίου, ενώ ταυτόχρονα κανονίζονταν και το «ξέπλυμα» του μαύρου χρήματος της μαφίας των Βαλκανίων και της Ρωσίας που στο μεταξύ άρχισαν να έχουν εξωφρενικούς τζίρους:

Η Ελλάδα εξελίσσεται τα τελευταία χρόνια σε πανευρωπαϊκό κέντρο λεύκανσης μαύρου χρήματος... Ιλιγγιώδη ποσά που αγγίζουν κατά τους μετριότερους υπολογισμούς τα 15 τρις δραχμές [45 δις ευρώ] αλλάζουν χρώμα κάθε χρόνο και νομιμοποιούνται σε... χρηματιστήριο και καζίνο. Μέσα σε μια χρονιά υποβλήθηκαν 224 αναφορές για ύποπτες συναλλαγές... στη χώρα μας μόνο σε δύο υποθέσεις ασκήθηκαν δίωξεις για λεύκανση μαύρου χρήματος... Το 60% προέρχεται από το εμπόριο λευκού θανάτου.³

Κατά τα τέλη της δεκαετίας του '90 μπορεί να βρει κανείς διάσπαρτα δημοσιεύματα για τα «λεφτά που έρχονται σε πακέτα από το εξωτερικό με ιδιωτικά αεροπλάνα», την «απροθυμία των τραπεζών για την παρεμπόδιση των παράνομων συναλλαγών» ή την «συμμετοχή τραπεζοϋπαλλήλων στο ξέπλυμα». Το «ζεστό χρήμα» του οργανωμένου εγκλήματος βρήκε μια «ζεστή γωνιά» στις ελληνικές τράπεζες και το χρηματοπιστωτικό σύστημα.

Εντωμεταξύ βέβαια άρχισαν να οργανώνονται τα δίκτυα και οι ροές των παράνομων εμπορευμάτων και υπηρεσιών τόσο για την εσωτερική κατανάλωση όσο και για την μεταφορά προς την δυτική Ευρώπη. Το πλεονέκτημα της γεωγραφικής θέσης της Ελλάδας και το γεγονός ότι η Ελλάδα –μέχρι το 2007– ήταν η μοναδική χώρα των Βαλκανίων που ήταν ενταγμένη στην ΕΕ., μετέτρεψε τον «νοτιοανατολικό δρόμο» για τα καρβάνια με γυναίκες, ναρκωτικά και τσιγάρα μία προνομιακή δίοδο. Αλλά το ζήτημα δεν είναι βασικά γεωγραφικό. Οι δεσμοί που συγκρότησε το ελληνικό κράτος και το κεφάλαιο με την νέα εγκληματική οικονομία ήταν το εισιτήριο για τις «ευκαιρίες» της μετασοβιετικής εποχής.

Οι εγκάρδιες σχέσεις με τους σέρβους φασίστες κατά την δεκαετία του '90 βοήθησαν τους έλληνες να κάνουν ένα δυναμικό μπάσιμο στα ισχυρά μαφιόζικα σερβικά δίκτυα, τα οποία είχαν άμεση σχέση με τους παραστρατιωτικούς σέρβους σφαγείς στα βαλκανικά πεδία των πολέμων. Για την φιλία και τα νταραβέρια του σέρβου μαφιόζου-φασίστα-πρακτοράκο Καλαποθαράκο, ο οποίος έστειλε και μερικά πρωτοπαλικάρα του να σφάζουν μουσουλμάνους στην Βοσνία, έχουμε

Οι “δρόμοι” του οργανωμένου εγκλήματος σύμφωνα με τον ΟΗΕ. Παρατηρήστε στο κέντρο της εικόνας πόσοι δρόμοι συναντώνται στα περίγυρα της Ελλάδας...

γράψει παλαιότερα.⁴ Η ελληνοσερβική μαφία, δρώντας στο παρασκήνιο, παρείχε υλική υποστήριξη στους σέρβους κασάπηδες, επέτρεψε την ώσμωση του ελληνικού κεφαλαίου με τα νέα εγκληματικά κεφάλαια των Βαλκανίων, ενώ ταυτόχρονα έδινε σε διάφορους μαφιόζους-πράκτορες την δυνατότητα να κινούνται με ευχέρεια στα Βαλκάνια, πάντα για «εθνικούς λόγους».

Χαρακτηριστική φιγούρα αυτών των υπόγειων διασυνδέσεων αποτέλεσε ο Βάνια Μποκάν, σέρβος μαφιόζος κατά την δεκαετία του '90. Στενός φίλος του Μάρκο Μιλόσεβιτς, υιού του σέρβου αρχιφασίστα, αλλά και του Αρκάν, ο Μποκάν εγκαταστάθηκε στις αρχές της δεκαετίας του '90 στην Αθήνα. Ένας συνεργάτης του περιέγραψε τις συνθήκες που επικρατούσαν τότε:

[Η Αθήνα] αποδείχθηκε μία ιδανική βάση – οι Έλληνες ήταν ευνοϊκά διακείμενοι με τους Σέρβους και το βόρειο λιμάνι της χώρας η Θεσσαλονίκη είχε ήδη μετατραπεί στον πιο σημαντικό άξονα για τις εξελισσόμενες επιχειρήσεις παραβίασης του εμπόργκο [εναντίον της Σερβίας]. «Οι ελληνικές αρχές έκαναν ό,τι περνούσε από το χέρι τους για να διευκολύνουν την παραβίαση του εμπόργκο», παραδέχθηκε αργότερα ο Βάνια. «Για παράδειγμα δεν ζήτησαν ποτέ φορτωτικές... πίστευαν ότι το εμπόργκο ήταν άδικο». Ο Μποκάν εξασφάλισε υπηκοότητα σε χρόνο ρεκόρ εκμεταλλευόμενος τις επαφές του στις ελληνικές μυστικές υπηρεσίες και γρήγορα καθιερώθηκε στα απαστράπτοντα κοινωνικά φώτα της κοσμοπολίτικης σκηνής της Αθήνας, όπως αυτή μετατράπηκε μετά την πτώση του κομμουνισμού.⁵

Ο Μποκάν, σύμφωνα με ένα δημοσίευμα της γαλλικής εφημερίδας “*Courier International*”, :

Είχε στρατολογηθεί από τις ελληνικές μυστικές υπηρεσίες για να «εξάγει λαθραίο πετρέλαιο για λογαριασμό των κυβερνήσεων Μητσotάκη και Μιλόσεβιτς». Σε αντάλλαγμα, η ελληνική κυβέρνηση του παραχώρησε την ελληνική υπηκοότητα και έκανε τα στραβά μάτια στις υπόλοιπες εξαιρετικά προσοδοφόρες δραστηριότητές του, που συμπεριλάμβαναν –εκτός από το λαθρεμπόριο πετρελαίου- λαθρεμπόριο τσιγάρων και όπλων.⁶

Η περίπτωση του Μποκάν δείχνει τον απaráμιλλο τρόπο με τον οποίο μυστικές υπηρεσίες, εξωτερική πολιτική και μαφιόζικα συμφέροντα μπορούν να συντονιστούν και να δουλέψουν πάνω στον άξονα των κρατικών συμφερόντων. Όταν πλέον ο Μποκάν ήταν άχρηστος μετά την πτώση του καθεστώτος Μιλόσεβιτς και είχε ήδη αρχίσει να «ανοίγει το στόμα του», εκτελέστηκε στις 7/10/2000. Πολλοί από αυτούς που συμμετείχαν σε αυτά τα δίκτυα κατά την δεκαετία του '90 «αποσύρθηκαν από την κυκλοφορία» με μία σφαίρα στο κούτελο.

Αυτό δεν σημαίνει ότι τα δίκτυα του οργανωμένου εγκλήματος σταμάτησαν να λειτουργούν, κάθε άλλο. Το 2011, ήρθε μέσω κάποιων δημοσιευμάτων στο φως της δημοσιότητας ο ρόλος στο λαθρεμπόριο τσιγά-

ρων της 57χρονης καλαματιανής Σταματίνας Ν., γνωστής και ως «Στάμη». Η κυρία Στάμη είχε από καιρό διασυνδέσεις με μυστικές υπηρεσίες διαφόρων κρατών, ήταν αρραβωνιασμένη με κάποιο λιβανέζο επιχειρηματία και διαδραμάτισε ενεργό ρόλο στο λαθρεμπόριο τσιγάρων στα Βαλκάνια την περίοδο 1999-2005. Γνώριζε τον Μποκάν και είχε συναντήσεις μαζί του, ενώ –σύμφωνα πάντα με τα δημοσιεύματα - κλιμάκιο του ΣΔΟΕ που επισκέφτηκε το λιμάνι Μπαρ του Μαυροβουνίου με σκοπό την διαλεύκανση των κυκλωμάτων λαθρεμπορίου, έμεινε έκπληκτο με τον τρόπο που μιλούσαν οι μαυροβούνιοι για αυτή: νόμιζε κάποιος ότι ήταν κάποια υπουργός. Γνώριζε, επιπλέον, προσωπικά τον πρόεδρο του Μαυροβουνίου, Μίλο Τζουγκάνοβιτς, καθώς και σχεδόν όλο τον κυβερνητικό μηχανισμό. Η κυρία Στάμη συνεργαζόταν με έναν αρχιπλοίαρχο του λιμενικού ο οποίος της έδινε οδηγίες προς τα πού να κατευθυνθούν τα «τσιγαράδικα», ώστε να μην πέσουν πάνω σε περιπολίες, ενώ συχνά κατέδιδε και αντίπαλους λαθρέμπορους.⁷

Ένα άλλο επεισόδιο διαδραματίστηκε το 2007, όταν ένα φορτίο κοκαΐνης 486 κιλών και αξίας 26 εκατομμυρίων δολαρίων εντοπίστηκε στα Σκόπια με προορισμό την Ελλάδα. Στο φορτίο εμπλέκονταν η Στανισλάβο Πόλεταν, σύζυγος γνωστού σέρβου παραστρατιωτικού και συνεργάτη του Αρκάν, για την οποία λέγεται ότι εμπλέκεται στην απόπειρα δολοφονίας του Κίρο Γκλιγκόροφ το 1995. Από ελληνικής πλευράς εμπλέκονταν γνωστός αθλητικός παράγοντας της Θεσσαλονίκης. Οι μπάτσοι της Μακεδονίας κατηγορήσαν τις ελληνικές αρχές ότι αποκρύπτουν τους Έλληνες συνεργούς και τελικά η υπόθεση σύντομα έκλεισε...⁸

Σε κάθε περίπτωση, η ελληνοσερβική μαφία αποτελεί μόνο έναν κλάδο από τα μαφιόζικα κυκλώματα που φτιάχτηκαν την δεκαετία του '90, την δεκαετία του ελληνικού θαύματος. Πολλά άλλα φτιάχτηκαν από ρώσους αρχιμαφιόζους που τώρα πίνουν ανέμελα το καφεδάκι τους στα σικ καφέ της Γλυφάδας, από ντόπιους νονούς των δυτικών προαστίων, από πράκτορες της ΕΥΠ, από παπάδες και μπάτσους, ενώ δεν έλειψαν και οι *freelancers* στο επάγγελμα. Εδώ και μια εικοσαετία πρακτικά οποιοσδήποτε αδίστακτος είχε άκρες στον κρατικό μηχανισμό, ένα μικρό κεφάλαιο και προαιρετικά κάποιες διεθνείς μαφιόζικες διασυνδέσεις, μπορούσε (και μπορεί) να ενταχτεί σε ένα σημείο της πυραμίδας του παράνομου κεφαλαίου στην Ελλάδα. Όπως έγραφε ένα δημοσίευμα στα τέλη της δεκαετίας του '90 για την εξαπλωση της πορνείας στην Ελλάδα:

Αν στην Αθήνα οι σχετικές σελίδες των εφημερίδων είναι γεμάτες αγγελίες και λειτουργούν εκατοντάδες οίκοι ανοχής και μπαρ, στην επαρχία τα πράγματα είναι ακόμη πιο άγρια. Ένας απίστευτος αριθμός συμπατριωτών μας ενέχεται σε υποθέσεις και κυκλώματα σωματεμπορίας.⁹

Τα λεφτά ήταν και είναι πολλά και οι «επενδύσεις» έχουν άμεσο αποτέλεσμα. Όσο και αν η πίτα λόγω κρίσης μπορεί να συρρικνώνεται, πάντα θα υπάρχουν πολ-

λά κοράκια για να ψάξουν ένα μερίδιο από τα φράγκα του εγκλήματος. Αυτά τα οποία γράφουμε αλιεύοντας από τα διάφορα που βγαίνουν στο φως της δημοσιότητας, δεν είναι παρά ένα μικρό κομμάτι αυτών που πραγματικά συμβαίνουν. Άλλωστε οι δήθεν «εξαρθρώσεις» των κυκλωμάτων δεν είναι παρά ένα ξαναμοίρασμα της τράπουλας των κερδών του εγκλήματος. Άλλοι θα πάρουν την σειρά των νεκρών ή φυλακισμένων μαφιόζων. Οι δημοσιογράφοι που εξασφαλίζουν «αποκλειστικές πληροφορίες» σχετικά με το «οργανωμένο έγκλημα», στις περισσότερες περιπτώσεις δεν είναι παρά «παπαγαλάκια» συγκεκριμένων συμφερόντων στους κόλπους της αστυνομίας ή των μυστικών υπηρεσιών.

Γιατί ο πόλεμος ανάμεσα στις αδίστακτες φράξεις του εγκληματικού κεφαλαίου είναι ανηλεής. Οι πιστολέρο μαφιόζοι σκοτώνονται μεταξύ τους, η ΕΥΠ θέλει πάντα να έχει λόγο για το ποιος κερδίζει και πόσα από το έγκλημα¹⁰, η ιεραρχία της αστυνομίας ερίζει και αυτή για τα κέρδη, το υπουργείο Δημόσιας Τάξης ξαμολήθηκε στις φυλακές για να δείξει ποιος κάνει κουμάντο, οι φασίστες-παρακρατικοί ελίσσονται μέσα στο πέλαγος των εγκληματικών θυλάκων που φτιάχτηκαν στο κέντρο της Αθήνας, αλλά και παντού στην Ελλάδα. Και όλα αυτά τα καθάρματα μαζί, επιτίθενται στους παρανομοποιημένους προλετάριους που αποτελούν πάντα την καύσιμη ύλη της οικονομίας του εγκλήματος. Αυτό είναι το ελληνικό «θαύμα», το ελληνικό «δαιμόνιο» και τελικά το ελληνικό κράτος. Ένας μισοεγκληματικός μηχανισμός που εκφράζει, αναπαράγει, οργανώνει και ελέγχει την καπιταλιστική συσσώρευση, συμπεριλαμβανομένης και της «σκοτεινής» της πλευράς.

Σημειώσεις

1. Ο Μπόικο Μπορίσοφ, πρωθυπουργός της Βουλγαρίας από το 2009 έως το 2013, ήταν πρώην πράκτορας των μυστικών υπηρεσιών, σε αγαστή συνεργασία με την μαφία και εμπλεκόμενος σε τουλάχιστον 30 δολοφονίες. Είναι επίσης κάτοχος 7 νταν στο καρτέ και, βέβαια, ρατσιστής και φασίστας απέναντι στις μειονότητες στην Βουλγαρία.
2. Βλ., Misha Glenny. “*McMafia: A journey through the global criminal underworld*”, Vintage, 2009, σελ. 48.
3. Ιωάννα Μάνδρου, “*Σε πανευρωπαϊκό κέντρο του μαύρου χρήματος εξελίσσεται η Ελλάδα. Ποιες υποθέσεις ερευνά ο εισαγγελέας*”, Το Βήμα, 19/12/1999.
4. Ελληνική μαφία και Σέρβοι παραστρατιωτικοί: Μια ακόμη σκοτεινή πτυχή της ελληνοσερβικής φιλίας. *Antifa* #9. 6/2008.
5. Misha Glenny, ό.π.
6. Τάκης Μίχας, “*Ανιέρη Συμμαχία*”, Ελάτη, 2003, σελ. 134-135.
7. Β. Λαμπρόπουλος, “*Ο μυστικός φάκελος «Στάμη»*”, Το Βήμα, 20/11/2011.
8. Β. Λαμπρόπουλος, “*Διαμάχη Ελλάδας και Σκοπίων για την κοκαΐνη*”, Το Βήμα, 21/10/2007.
9. Γαλάνης Δημήτρης-Καραγιάννης Νικήτας, “*Η πορνεία των απαλών ονύχων*”, Το Βήμα, 15/11/1998.
10. Βλέπε το κείμενο “*16 Ημέρες που (δε) συγκλόνισαν τον κόσμο*”, περιοδικό *antifa*, #13, 10/2009.